

Cristina Godun

<https://orcid.org/0000-0002-0018-4511>

Universitatea din București
București, România

Elemente de cultură și civilizație polonă în povestirea *Copiii verzi* a Olgăi Tokarczuk

Aspects of Old Polish Culture and Civilization in the Short Story *Green Children* by Olga Tokarczuk

Abstract: The practice of using literary texts as auxiliary teaching materials in the process of teaching a foreign language has a long tradition. Culture texts can illustrate Polish reality and present linguistic issues in an attractive and accessible way. Therefore, this paper assumes that the use of the didactic and functional potential of a literary text during the classes of Polish as a foreign language contributes not only to diversification of the didactic activity by awakening and cultivating interest in the language and culture being learned, but also to improvement of the learning process. It also stimulates the interest of students in specific Polish cultural phenomena. In addition to aesthetic values, the literary text offers expressive images of the Polish society, mentality and spirituality over the centuries, being an invaluable source of knowledge about the essence of Poland through the decoding and interpretation of socio-cultural codes and ethno-national or identity symbols. The aim of the paper is to discover what elements of Polish culture and civilization are found by Romanian students in the short story *Green Children* by Olga Tokarczuk. The narrative universe of Olga Tokarczuk is often inhabited by real characters, special individuals who existed in reality at some point, covered by oblivion, but being unusual during their lifetime. Olga Tokarczuk brings them out of the basket of history, reinterprets them, gives them a chance for a new life, and, above all, gives them a voice, thus bringing them back to the present day. In *the Books of Jacob*, we rediscover, among other people, Józef Andrzej Żatuzki (bibliophile and bibliographer), Andrzej Stanisław Żatuzki (patron of the arts), Benedykt Chmielowski (the first Polish encyclopedist) and Elżbieta Drużbacka (the baroque poet). In *Green Children*, William Davidson was a Scottish physician, chemist, and biologist. Through his eyes, we discover the political, social, and cultural realities of those times. Through Davidson, we can draw out and discuss the elements of old Polish culture and civilization, such as the situation in the political arena, internal tensions between the king and the gentry, the relationships between such concepts as center and periphery or between "I" and "the other", the interesting phenomenon of *plica polonica*, or echoes of Sarmatian ideology.

Keywords: center-periphery dichotomy, Sarmatism, *plica polonica*

Aspekty kultury i cywilizacji staropolskiej w opowiadaniu *Zielone dzieci* Olgi Tokarczuk

Abstrakt: Praktyka posługiwania się tekstem literackim jako materiałem dydaktycznym w procesie nauczania języka obcego ma długą tradycję. Istotną rolę w kształceniu językowym odgrywają, obok podręczników, teksty historyczne, literackie czy publicystyczne, które w atrakcyjny i przystępny sposób ilustrują polską rzeczywistość i przedstawiają problematykę językową. Autorka niniejszego artykułu wychodzi zatem z założenia, że wykorzystanie potencjału dydaktycznego i funkcjonalnego tekstu literackiego na lekcjach języka polskiego jako obcego nie tylko przyczynia się do urozmaicenia czynności

dydaktycznych poprzez rozbudzanie i pielęgnowanie zainteresowania poznawany językiem i kulturą, lecz także usprawiania proces uczenia się i zaciekawia uczniów specyficznie polskimi zjawiskami kulturowymi. Oprócz walorów estetycznych tekst literacki oferuje wyraziste obrazy społeczeństwa, mentalności oraz duchowości Polaków na przestrzeni wieków. Stanowi przy tym – ze względu na proponowane odszyfrowanie i interpretację kodów społeczno-kulturowych, symboli etniczno-narodowych lub tożsamościowych – nieocenione źródło wiedzy o istocie polskości. Korzystanie z przekładów wybranych utworów literackich z dziedzictwa kultury polskiej znacznie wzbogaca i uzupełnia akt uczenia się. Celem artykułu jest wskazanie, jakie elementy polskiej kultury rumuńscy studenci odnajdują w opowiadaniu Olgi Tokarczuk *Zielone dzieci, czyli Opis dziwnych zdarzeń na Wołyniu sporządzony przez medyka Jego Królewskiej Mości Jana Kazimierza, Williama Davisona* z tomu pt. *Historie bizarne*. Narracyjne uniwersum Tokarczuk zamieszkują często postaci realne, jednostki szczególne, które istniały kiedyś w rzeczywistości, pogrążone w cieniu zapomnienia, ale niezwykle za życia. Pisarka wyciąga je z kosza historii, reinterpretuje, daje szansę na nowe istnienie, a przede wszystkim udziela im głosu, przywracając ich tym samym współczesności. W *Księgach Jakubowych* odkrywamy na nowo m.in. braci biskupów Żaluskich – Józefa i Andrzeja (bibliofila i bibliografa) i Andrzeja Stanisława (mecenasa sztuki) – Benedykta Chmielowskiego (pierwszego polskiego encyklopedystę) i barokową poetkę Elżbietę Drużbacką. Z kolei pojawiający się w *Zielonych dzieciach* William Davison był szkockim lekarzem, chemikiem i biologiem – to jego oczami poznajemy polityczną, społeczną i kulturową rzeczywistość tamtych czasów. Dzięki tej postaci z tekstu opowiadania możemy wydobyc i omówić elementy staropolskiej kultury i cywilizacji, takie jak: sytuacja na arenie politycznej, wewnętrzne napięcia między królem a szlachtą, relacje między centrum a peryferiami czy między „Ja” a „Innym”, ciekawe zjawisko kołtuna oraz echa ideologii sarmackiej.

Słowa kluczowe: dychotomia centrum–peryferie, sarmatyzm, kołtun

Tradiția studierii limbii și literaturii polone la Universitatea din București are ca dată de început convențională anul academic 1949–1950, odată cu înființarea lectoratului de limbă polonă în cadrul Facultății de Filologie, pentru ca, din 1951, lectoratul să fie transformat în secție autonomă. De-a lungul anilor, specializarea a trecut prin diverse etape evolutive care, dincolo de activitatea didactică și de cercetare, au fost influențate și, de multe ori, condiționate de factori socio-politici și economici¹. Bineînțeles, și planurile de învățământ au suferit de-a lungul timpului o serie de prefaceri impuse de realitatea vremii și de reformele

¹ Istoricul catedrei de limbă și literatură polonă cunoaște trei perioadări majore: 1) etapa dintre anii 1949–1989 (căderea regimului comunist), 2) anii 1990–2000 ca perioadă de tranziție, până la semnarea Declarației de la Bologna care a inițiat reforma învățământului universitar și 3) prefacerile perioadei contemporane, din 2000 până în prezent. Pentru informații detaliate despre istoricul slavisticii la Universitatea din București recomandăm *Catedra de limbi și literaturi slave. Scurt istoric*, coord. Constantin Geambașu, Editura Universității din București, 2008, p. 68–96; Victor Jeglinski, *Limba polonă la Universitatea din București*, în: *Din istoricul slavisticii românești*, coord. Elena Lința, București, 1982, p. 100–110.

sistemului academic, însă o constantă a programei de studii au fost și au rămas cursurile teoretice de literatură și lingvistică, orele de practica limbii (texte, exerciții fonetice, gramaticale, conversații, traduceri și retroversiuni), rotunjite de un foarte important curs de cultură și civilizație polonă, inestimabil pentru formarea și consolidarea competențelor socio-lingvistice ale studenților și stabilirea unei relații simbiotice cu limba studiată. Cu foarte puține excepții, cei care aleg să studieze filologie polonă sunt începători absoluți și au la dispoziție doar 3 ani să-și însușească limba și să-și formeze competențele lingvistice necesare folosirii acesteia în activitatea profesională, dacă nu optează, bineînțeles, pentru aprofundarea studiilor la cursurile de masterat și doctorat. Ținând cont și de structura fonetică și gramaticală a polonei, diferită față de cea a limbii materne a studenților, se încearcă optimizarea procesului didactic prin aplicarea unor metode transdisciplinare și prin stimularea învățării prin materiale cât mai diversificate. Un rol esențial în procesul didactic îl au, pe lângă manualele de limbă, textele cu tematică istorică, geografică, literară și publicistică, care pot ilustra în mod atractiv realitatea poloneză și prezenta în manieră accesibilă și agreabilă problemele de limbă. Practica folosirii textului literar ca material didactic în procesul învățării unei limbi străine are o tradiție veche, la fel de îndelungată, am putea spune, ca literatura. Valorificarea potențialului didactic și funcțional al textului literar la cursurile de învățare a limbii polone contribuie nu numai la diversificarea actului didactic, prin trezirea și cultivarea interesului față de limba și cultura studiate, dar totodată eficientizează procesul de învățare și stimulează apetența studenților pentru fenomene specifice ale culturii poloneze². Pe lângă valorile sale estetice, textul literar oferă tablouri expresive ale societății, mentalității, spiritualității polonezilor de-a lungul secolelor, fiind o sursă inestimabilă de

² Despre funcționalitatea textului literar și valențele sale didactice am discutat în Cristina Godun, *Textul literar ca sursă de cunoaștere a elementelor de cultură și civilizație la cursurile de polonă ca limbă străină. Observații pe baza romanului „Cărțile lui Iacob” al Olgăi Tokarczuk și idem, Realitatea istorică în romanul „Morfina” al scriitorului Szczepan Twardoch*, ambele în curs de apariție.

cunoaștere a mentalului colectiv, a esenței naționale prin descifrarea și interpretarea codurilor socio-culturale, etno-naționale, identitare sau a tabuurilor³.

Alegerea textului, care poate servi atât ca ilustrare a diverselor aspecte ale realității istorice, socio-politice, economice, culturale ș.a., se face, printre altele, în funcție de anul de studii, de nivelul de limbă al studenților și de aspectele de limbă și cultură pe care ar trebui să le cunoască. Chiar dacă specia literară este de importanță secundară, neîndoielnic un text scurt, cum e povestirea sau reportajul, are avantajele sale. Un alt instrument eficient, aflat la dispoziția studenților începători, îl reprezintă numărul impresionant de traduceri din autori polonezi, nu neapărat de opere beletristice, ci chiar din spectrul mai larg al științelor umane. Valorificarea traducerilor unor opere de căpătâi din patrimoniul culturii poloneze agrementează considerabil și întregeste actul învățării. Ne propunem să descoperim ce elemente de cultură și civilizație polonă dezvăluie studenților români lectura povestirii *Copiii verzi sau Istorisirea straniilor întâmplări petrecute în Volinia, consemnate de William Davisson, medicul Maiestății Sale Ioan Cazimir* din volumul de proză scurtă *Povestiri bizare*, apărut la editura Polirom, în anul 2020 (Tokarczuk, 2020).

Cele zece narațiuni din volum, scrise în convenția povestirilor stranii cu tentă fantastică, care ne duc cu gândul la opera lui E.T.A. Hoffman și Edgar Allen Poe (ca precursori), dar și la contemporanii Geoffrey Archer (*Povestiri cu final neașteptat*) sau Petru Culianu (*Pergamentul diafan. Ultimele Povestiri*), oferă un mozaic de istorii plasate pe linii temporale și în spații geografice dintre cele mai diverse, al căror numitor comun – dincolo de doza relativă de bizar – o constituie intenția programatică

³ Câteva din aceste aspecte sunt discutate pe larg, adeseori în context contrastiv, în volumul *Z zagadnień dydaktyki języka polskiego jako obcego*, sub red. Ewei Lipińska și Annei Seretny, Kraków, ed. Universitas, 2006. O perspectivă interesantă și bine documentată o oferă și Piotr Kajak în volumul intitulat *Kultura popularna w nauczaniu polszczyzny jako języka obcego. Wstęp do kulturoznawstwa glottodydaktycznego*, Warszawa, ed. Polonicum, 2020.

a autoarei de a discuta condiția omului contemporan și probleme ale societății actuale. Cele șaptesprezece volume publicate până în prezent (romane, povestiri, eseuri, o carte aparent pentru copii și una de versuri) ilustrează stiluri și convenții literare diferite, însă dincolo de varietatea lor tematică și stilistică, ele demonstrează că Olga Tokarczuk este o scriitoare cu o viziune rotundă, omogenă asupra lumii, care promovează programatic în scrierile sale valorile umaniste și ne încurajează să observăm magia cotidianului. Aceste particularități ale narațiunilor scriitoarei se constituie într-o semnătură energetică – unică, constantă, remarcabilă – care îi parafează creația. După prelegerea susținută la ceremonia decernării premiilor Nobel se vorbește foarte mult despre tandrețea față de lume, sensibilitatea și duioșia pe care scrierile Olgăi Tokarczuk le iradiază. Această tandrețe se face simțită și în volumul *Povestirilor bizare* mai ales în maniera caldă, empatică în care scrie despre destine umane lipsite de strălucire, rătăcind dezorientate în propria viață, chinuite de singurătate, angoasă, alienare, frica de bătrânețe, boală, moarte, dar și de viitorul apocaliptic. În prezentarea volumului, editorul polonez ne previne că autoarea „(...) ne îmbrânțește, pentru a ne scoate din sfera de confort și a ne arăta că lumea devine tot mai de neînțeles” (Wydawnictwo Literackie, 2018). Ghiontul acesta nu este însă unul menit să „învinetească”, ci să ne deschidă ochii asupra „(...) unor puncte de vedere atipice” și „(...) asupra schimbărilor uneori de neînțeles care se întâmplă în jurul nostru, fără să știm încotro ne împing”, declară Olga Tokarczuk într-un interviu (Padoł, 2018).

Povestirea aleasă din volum pentru a discuta elementele de cultură și civilizație polonă, laolaltă cu două dintre motivele de referință din creația Olgăi Tokarczuk, este singura narațiune care scoate cititorul de pe axa prezentului, aducându-l în plin secol al XVII-lea, cunoscut generic în istoria poloneză ca Secolul de Argint. Este o perioadă când Republica Poloneză începe treptat să-și piardă din strălucirea, poziția puternică în arena internațională și reputația de forță economică și militară (de care s-a bucurat în timpul Jagiellonilor), ca urmare a numeroaselor ciocniri armate, purtate de-a lungul întregului secol al XVII-lea la toate granițele țării (războaiele polono-suedeze, polono-turce și polono-ruse), dar

și a conflictelor interne (răscoala cazacilor zaporojeni sub conducerea lui Bohdan Hmielnițchi). Acțiunea povestirii ancorează timpul narativ din primăvara până în vara anului 1656, în perioada potopului suedez⁴. Povestitorul evenimentelor „stranii”, cum ni se spune din capul locului, consemnate în stilul cronicii memorialistice, este scoțianul William Davisson, medicul regelui Ioan Cazimir al Poloniei⁵ și al reginei Marie Louise Gonzaga. Olga Tokarczuk nu alege întâmplător memoriile ca formă de expunere a evenimentelor, întrucât erau la modă în epocă, permițând autorilor lor să prezinte – cronologic, dar totodată cu o anumită detașare oferită de distanțarea temporală – întâmplări la care au asistat nemijlocit. De regulă, memoriile sunt scrise postevenimential, spre sfârșitul vieții, oferind o perspectivă care permite comentarea evenimentelor relatate, prin prisma experienței de viață și a înțelepciunii acumulate. Stilul memorialistic nu garantează autenticitatea absolută a evenimentelor, dar autorul lor capătă credibilitate prin însăși biografia sa, prin statutul său social și, nu în ultimul rând, prin tonul expunerii și mijloacele stilistice la care recurge. În cazul acesta, istoria consemnată de William Davisson este validată atât de statutul profesional al autorului, cât și de faptul că William Davisson nu este un simplu personaj ficțional, ci real. Universul narativ al Olgăi Tokarczuk este, de regulă, populat de personaje reale, de individualități aparte, care au existat în realitate într-un anumit moment din timp, căzuți în umbra uitării, dar remarcabili în timpul vieții. Olga Tokarczuk îi recuperează din coșul istoriei, îi reinterpretează, le oferă șansa unei vieți noi și, mai ales, îi investeste cu voce, restituindu-i, astfel, contemporaneității. În *Cărțile lui*

⁴ Potopul suedez (*pol.* Potop Szwedzki) numele simbolic sub care a rămas cunoscută în istoria poloneză și lituaniană invazia suedeză între anii 1655–1660, când armatele suedeze au ocupat o mare parte a teritoriului Republicii. Ciocnirile armate cu suedezii, la care se adaugă și alte evenimente cu consecințe catastrofale asupra statului polonez (precum răscoala lui Bohdan Hmielnițchi din 1648 sau războiul ruso-polonez din 1654–1667) au contribuit la declinul Republicii poloneze.

⁵ Ioan Cazimir al II-lea Vasa (*pol.* Jan Kazimierz II Waza, 1609–1672), rege al Poloniei, Mare Duce de Lituania (1648–1668) și rege al Suediei (1648–1660).

Iacob, îi redescoperim pe frații episcopi Józef Andrzej (bibliofil și bibliograf) și Andrzej Stanisław (mecena) Załuski⁶, pe Benedykt Chmielowski (primul enciclopedist polonez)⁷ și pe poeta barocă Elżbieta Drużbacka. În *Copiii verzi*, William Davidson (consemnat ca Davisson, Davisson sau D'Avisson) a fost un medic, chimist și biolog scoțian, care a părăsit regatul britanic în 1618, ajungând în Franța, unde a devenit medicul regelui francez (1644) și administrator al grădinilor regale (1647) până în anul 1651, când a plecat la curtea poloneză (Targosz, 1975: 101–102). Naratorul, conștient parcă de limitările pe care le impune stilul memorialistic expunerii evenimentelor, încearcă să își construiască credibilitatea, prezentându-se de la bun început ca savant și autor de lucrări științifice. În felul acesta, Davisson încearcă să estompeze granița dintre ficțiune și realitate, reliefând funcția informativă a textului, conștient

⁶ Frații Józef Andrzej și Andrzej Stanisław Załuski au înființat una din primele biblioteci publice din Europa și una din cele mai mari din lume în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Biblioteca Załuski (cunoscută și ca: Biblioteca Publică a Republicii sau Biblioteca Publică a fraților Załuski) a fost prima bibliotecă publică poloneză, inaugurată la Varșovia pe data de 8 august 1747. Instituția a urmărit să implementeze principiile fundamentale ale unei biblioteci naționale prin acumularea, catalogarea și oferirea liberului acces la colecții de cărți de autori polonezi și străini. Pentru mai multe informații despre activitatea extraordinară a celor doi frați episcopi și biblioteca lor recomandăm *Załuscy Bracia. Ich epoka i dzieło. Zbiór studiów*, red. D. Dukwicz, Biblioteka Narodowa, Warszawa, 2011.

⁷ Benedykt Chmielowski (1700–1763), preot catolic polonez, autor de texte religioase și al primei enciclopedii poloneze în două volume, intitulate *Nowe Ateny albo Akademia wszelkiej scjencji pełna, na różne tytuły jak na classes podzielona, mądrym dla memoryału, idiotom dla nauki, politykom dla praktyki, melancholikom dla rozrywki erygowana (...) przez xiędza Benedykta Chmielowskiego dziekana rohatyńskiego, firlejowskiego, podkamienieckiego pasterza (Noua Atenă sau Academia tuturor științelor, împărțită pe categorii și titluri felurite. Înțelepților spre aducere aminte, idioților spre învățătură, melancolicilor spre divertisment, elaborată de (...) preotul Benedykt Chmielowski, decan de Rohatîn, preot de Firleiv și Pidkamin)*, apărută între anii 1745–1746 la Lvov.

totodată de necesitatea evocării faptelor într-o formă estetică îngrijită și cu un limbaj conotativ. Încă din titlu, care clarifică statutul naratorului și conferă autoritate vocii auctoriale, și apoi chiar de la începutul povestirii, observăm că Davisson se poziționează modest, mai degrabă ca observator și martor al realității, decât ca participant la evenimentele relatate. Simte că e important să stabilească o relație directă cu cititorul, căruia i se adresează adeseori cu familiaritate condescendentă – „Să știi, Cititorule...” (Tokarczuk, 2020: 11). Discursul este clar, lipsit de înfloriturile specifice barocului, cultural și edificat, fără să fie pretențios, așa cum se cuvine unui savant care ține mereu să ne asigure că faptele relatate nu sunt denaturate și nici rod al confabulației: „Și consemnez acum cu bună-credință tot ceea ce am văzut la marginea lumii, așa cum s-a întâmplat cu adevărat, fără să pun nimic de la mine, fără să las nimic deoparte (Tokarczuk, 2020: 47). Prin fraza de deschidere, expozițiunea ne face să pătrundem direct și fără ezitări în atmosfera de tensiune, stranie și suspans, prefațată de titlul povestirii, stârnind interesul și intrigând:

S-a întâmplat în primăvara și vara anului 1656, când huzuream deja de câțiva ani în Polonia. Venisem acolo la invitația Mariei Louise Gonzaga, soția regelui Poloniei, Ioan Cazimir, ca să ocup slujba de medic al regelui și administrator al grădinilor regale. Nu am putut refuza invitația, atât din cauza nobleței semnatarilor, cât și din anumite rațiuni personale, pe care nu e nevoie să le pomenesc aici. Pe drumul spre Polonia nu m-am simțit în apele mele, căci nu știam nimic despre țara aceasta atât de îndepărtată de lumea cunoscută mie și mă consideram un soi de *ex-centric*, adică o persoană care iese în afara centrului, în afara unui spațiu de la care știe la ce se poate aștepta (Tokarczuk, 2020: 10–11).

Paragraful acesta ne aduce totodată în atenție pentru prima dată dihotomia „centru” – „periferie” cu ajutorul unui abil joc de cuvinte. Davisson se consideră un *ex-centric* nu numai pentru că a ales să părăsească lumea civilizată, ci și pentru că s-a încumetat să părăsească confortul unei lumi cunoscute și a unei realități apropiate pentru a sonda

necunoscutul. „Apropiat” și „îndepărtat”, „cunoscut” și „necunoscut”, la care se adaugă în paragraful următor opozițiile „străin” – „propriu” și „imprevizibil” – „previzibil” sunt alte perechi antinomice, subordonate noțiunilor de „centru” și „periferie”, care servesc la construirea atmosferei și a intrigii narațiunii. Drumul spre Polonia stă sub semnul unui presentiment visceral, pe care însă formația de savant a naratorului, obișnuit să filtreze realitatea prin sита rațiunii, îl ignoră. Teama de necunoscut trezește panică, stimulează imaginația și încurajează speculațiile și prejudecățile etnoculturale:

Mă temeam de obiceiurile străine, de impetuoșitatea popoarelor răsăritene și nordice, dar mai ales de vremea imprevizibilă de aici, de frig și umiditate. Aveam în vedere soarta prietenului meu, René Descartes, care în urmă cu câțiva ani, la invitația reginei Suediei, plecase spre palatele ei reci din miazănoapte, din îndepărtatul Stockholm, unde a răcit și a murit în floarea vârstei și în deplinătatea facultăților intelectuale. Ce pierdere uriașă pentru toate științele! Temându-mă de o soartă asemănătoare, am luat cu mine din Franța câteva din cele mai bune blănuri, dar chiar în prima iarnă s-au dovedit prea subțiri și delicate pentru vremea de aici. Regele, cu care m-am împrietenit repede și sincer, mi-a dăruit o haină din blană de lup, lungă până la glezne, de care nu mă mai despărțeam din octombrie până în aprilie. (...) Să știi, Cititorule, că iernile în Polonia și iernile din nord în general sunt aspre. Imaginează-ți că spre Suedia se merge pe Mare Balticum înghețată bocnă, iar pe multe iazuri și râuri înghețate se organizează iarmaroace (Tokarczuk, 2020: 11).

Relația „centru” – „periferie” se repetă cu ritmicitatea unui refren pe tot parcursul povestirii, naratorul găsind prilejul să puncteze diferența esențială în cele mai firești situații și contexte, subliniind constant alteritatea, provincialismul polonezilor, dar și complexul de inferioritate al unei culturi „frontaliere” față de centru: „(...) am petrecut mulți ani în Franța, unde cariera mea a fost încununată cu slujba de botanist regal și unde mi-am publicat operele. În Polonia aproape nimeni nu le cunoștea, dar eram respectat, pentru că aici sunt respectați

fără osebire toți cei ce vin din Franța” (Tokarczuk, 2020: 12). Este un fel indirect de a reafirma un adevăr incontornabil și anume că tonul, valorile sau moda sunt stabilite arbitrar sau arogant de centru, devenind etalon valoric pentru periferie, a cărei identitate culturală, economică sau politică nu este la fel de vârtoasă. „Căci ce regat mai e și ăsta, unde cârmuitorul e ales prin vot? Cine a mai pomenit așa ceva?”⁸ (Tokarczuk, 2020: 17) – exclamă ușor disprețuitor naratorul, văzând cum regele este tratat de magnații Republicii mai degrabă ca un petiționar, nu ca un monarh, chiar dacă îl primeau la moșiile lor „cu toate onorurile convenite” și îl găzduiau „cu fast și opulență” (Tokarczuk, 2020: 17). Regele Ioan Cazimir al II-lea nu se bucura de simpatia și sprijinul șlahtei poloneze din cauza deschiderii pe care o manifesta față de Austria absolutistă și a disprețului față de sarmatismul nobililor polonezi. Văzând în Ioan Cazimir un rege slab, șlahta poloneză a încurajat pretențiile regelui Suediei, Carol Gustav (vărul lui Ioan Cazimir), la tronul polono-lituanian și astfel s-a ajuns la încălcarea Poloniei de către armatele suedeze, cu consecințe dezastruoase pentru Republica Celor Două Națiuni, reprezentată de uniunea statală a Regatului Poloniei și a Marelui Ducat al Lituaniei. Atitudinea arogantă și sfidătoare a șlahtei poloneze față de monarhi era alimentată de sarmatism, o ideologie, concepție culturală și stil de viață dominante în societatea poloneză de la sfârșitul sec. al XVI-lea până la jumătatea sec. al XVIII-lea⁹. Nobilii polonezi aveau convingerea că se

⁸ Acesta nu e deloc singurul paradox al Poloniei secolului al XVII-lea. Chiar dacă era o monarhie cu tron electiv ca formă de guvernământ, din punct de vedere al statutului parlamentar era republică în care domina sistemul democrației nobiliare (șlahta poloneză).

⁹ În sec. al XV-lea, polonezii erau preocupați de stabilirea sorgintei lor, iar cronicarii vremii susțineau că „strămoșii lor au fost sarmații, un popor luptător care locuia în trecut teritoriile poloneze, ruse și lituaniene. Drept moștenire de la acești sarmați sau de la Roma antică, republicană, nobilimea a preluat modele de virtuți cetățenești și de comportamente. Le îmbina cu obiceiuri și moravuri ale moșierilor, cu elemente de cultură cavalerescă, cu spiritul religios, precum și cu dragostea față de lux și indestulare, formate sub influența Orientului.” (Dybkowska, Żaryn, 2020: 168).

trag din spița bravilor sarmați, un popor antic, elogiât pentru virtuțile sale cavaleriești, simțul extraordinar al onoarei, dar și pentru promovarea valorilor democratice. Întocmai ca aceștia, nobilii polonezi erau convinși de rolul capital al Republicii în apărarea libertății și democrației. Nobilii sarmați aveau conștiința misiunii lor și promovau modelul nobilului-cavaler, de aceea se considerau atât piloni ai societății, care veghează la bunul mers al vieții în propriul stat, dar și în Europa, cât și un avanpost al creștinismului în fața amenințării otomane. În *Copiii verzi* ies în evidență mai ales trăsăturile negative ale sarmatismului, și anume înclinația spre grandoare, opulență, ospețe îmbelșugate, conservatorism, trufie, intoleranță, inviolabilitatea șlahtei și subordonarea intereselor statului avantajelor personale. Nobilii sarmați erau adepți ai *liberum veto* (dreptului de protest în dezbaterile parlamentare din Seim), care crea mai mult haos decât aducea beneficii. Pornind de la premisa egalității în drepturi și de la imperativul unanimității, orice membru al Seimului se putea opune unei hotărâri parlamentare care nu-i era pe plac, strigând „Nu permit!”. Mai mult decât atât, cultul tradiției și conservatorismul i-au făcut pe nobili să devină xenofobi și să respingă tot ce nu e polonez, mai ales la nivelul conducerii statului. Ținând cont de faptul că nobilii polonezi „nu acceptau străini în țară” și că „monarhul ideal era un rege cu autoritate redusă” (Geambașu, 2011: 129), nu e de mirare că regele Ioan Cazimir nu se bucura de susținerea dregătorilor. Nobilimea era de părere că numai un reprezentat virtuos al poporului polonez, urmaș al unei dinastii istorice și vrednice cum e cea a Piaștilor, este demn să stea pe tronul Poloniei. Și cum în Polonia vremii tronul nu era ereditar, regele fiind ales prin vot majoritar, înțelegem dezechilibrul de forțe existent la nivel înalt, care încuraja jocurile din culise și lupta pentru putere. În *Copiii verzi* simțim tensiunea aceasta dintre regele nepolonez și reprezentanții șlahtei cu care Ioan Cazimir se întâlnește pe drum pentru a stabili coaliții menite să întărească armata și să țină piept atacurilor suedezilor (la vest) și ale moscalilor (la răsărit). William Davisson se alătură cortegiului regal care pornește din Varșovia spre ținuturile de nord ale statului, asistă discret și consemnează cu multă compasiune strădaniile regelui de a câștiga susținerea nobilimii

într-o vreme în care statul polonez suferea „cele mai nefericite evenimente” din istoria sa (Tokarczuk, 2020: 12). Călătoria aceasta, pe care Davisson nu o poate evita, îl dislocă din centrul periferiei, purtându-l pe drumuri mârzoase spre extremitățile sale, dezvăluind privirii ținuturi sălbatice, devastate de război, împânzite de păduri dese, umede și de „mlaștini omniprezente”, „fără fund”, „bolborosinde”, care induc naratorului o „spaimă cleioasă”, irațională:

Aveam convingerea profundă că nu o să mă mai întorc la mine acasă și că, în comparație cu mlaștinile acelea omniprezente, în comparație cu codrul acela jilav, cerul jos, băltoacele acoperite cu o pojghiță subțire de gheață, care semănau cu rănile unui uriaș trântit la pământ, noi toți, îmbrăcați sărăcăcios sau fastuos, regi, nobili, soldați sau țărani, nu suntem nimic. Am văzut zidurile unei biserici mistuite de foc, unde barbarii de tătari îi închiseseră pe locuitorii satului, arzându-i de vii, am văzut pădurile de spânzurători și jăriștile negre, cu cadavrele carbonizate ale oamenilor și animalelor (Tokarczuk, 2020: 19).

În felul acesta fisura dintre centru și periferie se adâncește, iar atmosfera de nesiguranță, spaimă și dezolare sporește, căpătând proporții funeste și pregătind terenul pentru punctul culminant și deznodământul narațiunii. Atmosfera de neliniște și suspans este construită abil de Olga Tokarczuk cu ajutorul unor mecanisme simple, cum ar fi mutarea centrului de greutate dinspre centru spre extremitate, prin deplasarea în spațiu, dar și prin descrieri de natură sugestive. În *Copiii verzi*, natura e o forță care impune respect, are mai multă autoritate decât regele polonez ales prin vot. Nu poate fi controlată, ordonată, supusă. Poate da viață, dar o și poate lua. Văzută prin ochii naratorului, geografia periferiei stă sub semnul unei naturi capricioase, ostile omului, care revendică „ceea ce omul și-a însușit pe nedrept” (Tokarczuk, 2020: 22). În schimb, pentru rege, deprins „să privească arabescurile țesăturilor venețiene, împletiturile fanteziste ale covoarelor turcești, mozaicurile și compozițiile decorative din plăcile de teracotă” (Tokarczuk, 2020: 22), natura nu e altceva decât haos și „un mare nimic” (Tokarczuk, 2020: 22).

Îndepărtarea de centru echivalează cu ieșirea din zona de confort și siguranță și adâncirea în necunoscut, care stimulează fantezia naratorului, potențiază atmosfera de suspans și oferă prilejul unor sentințe interesante despre spațiul slav, guvernat de superstiții și legende, nu de ordine și rațiune. Și întrucât în creația Olgăi Tokarczuk adeseori granițele dintre dimensiunea reală și cea fictivă sunt fluide, ne trezim pe neobservate că perspectiva narativă se schimbă pe măsură ce naratorul își continuă călătoria. Din cauza problemelor de sănătate ale regelui, cortegiul este nevoit să poposească pentru o vreme la moșia șambelanului Hajdamowicz, la „un conac din lemn construit pe o limbă de pământ uscat dintre mlaștini, înconjurat de câteva colibe ale tăietorilor de lemne, țărănilor și servitorilor” (Tokarczuk, 2020: 20). Dacă până acum periferia a fost abordată prin prisma geografiei politice ca un spațiu neorânduit, ostil, sumbru, conflictual, popasul la Hajdamowicze, ca spațiu limitrof al periferiei, deschide perspectiva spre geografia imaginară, spre mister, legende, influențe păgâne, superstiții, credințe populare, prefațând evenimente inexplicabile pe care mintea rațională nu le poate descifra. Cei doi copii sălbatici, găsiți în pădure, cu pielea de culoare mazării tinere și părul atârându-le „peste față în lațe încalcite și compacte ca fetrul, (...) acoperit de o pojghiță verde ca niște pietre îmbrăcate în mușchi de pădure” (Tokarczuk, 2020: 22), despre care nimeni nu știe nimic, sunt mai întâi considerați victime ale războiului, crescuți de codrul întunecat asemenea lui Romulus și Remus, apoi spiriduși ai pădurii, niște făpturi magice aflate „sub oblăduirea unor forțe superioare” (Tokarczuk, 2020: 33). Bineînțeles, spiritul analitic al doctorului Davisson, un erudit format în spiritul culturii occidentale, orientate spre rațional și palpabil, consideră aceste păreri simple bazaconii și găsește mereu explicații logice pentru incidente stranii, pe care comunitatea locală le socotește misterioase și fatidice. În schimb, interesul doctorului este imediat suscitată de „părul năclăit, adunat în șuvițe ca niște frânghii” (Tokarczuk, 2020: 21) ale copiilor, pentru că era „un exemplu ideal de *plica polonica*” (Tokarczuk, 2020: 21). Ne oprim câteva momente pentru a discuta interesantul fenomen al lațelor poloneze, care îl intriga și fascina deopotrivă pe savantul scoțian:

De când am ajuns în țara aceasta, mi-a atras atenția un anumit fenomen local, cunoscut, de bunăseamă, în toată lumea, dar nemaipomenit de răspândit aici, încât era suficient să mă plimb pe străzile mai sărmăne din Varșovia ca să-l văd în capul oamenilor: *plica polonica* sau lațe, cum li se spune aici, o formațiune stranie de șuvițe de păr răsucite și compacte, în forme dintre cele mai variate, asemănătoare cu niște frânghii, cu un ghem de trichine sau cu o cosiță împletită ce te duce cu gândul la coada unui castor. Oamenii credeau că în lațele acelea sălășluiau forțe benefice și malefice, așa că erau mai degrabă dispuși să moară decât să se despartă de ele (Tokarczuk, 2020: 13–14).

Davisson este intrigat de fenomenul lațelor, pe care se hotărăște să le studieze, să le deseneze și să le documenteze cu minuție în satele pe unde trecea suita regală, cu intenția ca, la întoarcerea în Franța, să publice un tratat pe această temă. Lațele erau cunoscute în întreaga Europă sub diferite nume: *mahrenlocke*, *alpzipf* sau *drutzenopf* în Germania, *marrenlok* în Danemarca, *elvish knot* în Țara Galilor și Anglia, *selkensteert* în Saxonia Inferioară, dar în Polonia se zice că erau atât de răspândite, încât și-au câștigat renumele de *plica polonica* sau *Weichselzopf* („cosițele de pe Vistula”) ¹⁰. În Franța, este de părere naratorul, *plica polonica* este „(...) probabil, cel mai rar întâlnită, căci oamenii acolo acordă o atenție sporită înfățișării lor și își aranjează mereu părul” (Tokarczuk, 2020: 14). Pentru Davisson, *plica polonica* este consecința nerespectării regulilor minime de igienă și a condițiilor de trai mizere ale populației, în timp ce credința populară vedea în lațe fie manifestarea unui spirit necurat, fie a unei maladii a trupului (reumatism, gută, artrită, chiar și sifilis), pe care sistemul de apărare al organismului o combate, izgonind boala din corp în păr, unde o înmagazinează și o face inofensivă. Oamenii de rând vedeau în lațe ceva magic și credeau că îi feresc de boală și de forțele supranaturale, de aceea refuzau vehement să le taie, de

¹⁰ *Plica polonica* apare în istoriografia poloneză și sub alte nume, de pildă Gloger, Zygmunt, 1896, *Encyklopedia staropolska* o discută la cuvântul-titlu *gościec*, *gwoździec francuski*, *kołtun*.

teama repercusiunilor asupra sănătății. Șambelanul Hajdamowicz, care se considera om de lume, socotea că lațele copiilor trebuiau tăiate, fiind „un cuib pentru păduchi și alți paraziți” (Tokarczuk, 2020: 32).

Timpul petrecut la Hajdamowicze în compania copiiiilor verzi este pentru Davisson un timp al observării realității înconjurătoare prin lentila savantului, dar mai ales un timp al introspecției, spre care îl împinge imobilizarea la pat, în urma fracturării piciorului. Introspecția este un proces facilitat de o seamă de evenimente exponențiale esențiale (tămăduitoarea chemată din mlaștine îi rearanjează oasele fracturate, punându-i piciorul la loc, unul dintre copiii verzi îi mângâie piciorul tumefiat cu lațele, alinându-i durerea). Davisson constată curând că în sufletul său se dă o luptă între judecata sănătoasă, detașată de emoții, neîncorsetată de superstiții, și intuiție, care îl îndeamnă să deschidă ochii pentru a percepe o altă realitate, una mai subtilă, nesesizată de simțuri și neacceptată de minte, dar existentă dincolo de vălul realității perceptibile, aranjată în cercuri concentrice în jurul unui nucleu:

Cred că lumea este formată din cercuri concentrice care înconjoară un spațiu central. Iar acest spațiu, numit centrul lumii, se schimbă cu timpul: cândva centrul lumii a fost Grecia, apoi Roma, Ierusalimul, iar acum este, incontestabil, Franța, mai precis Parisul. Și cercurile acestea pot fi trasate cu compasul în jurul lui. Principiul este simplu: cu cât ești mai aproape de centru, cu atât mai autentic și mai palpabil pare totul, iar cu cât ești mai departe, cu atât lumea pare să se dilueze mai mult, să-și piardă contururile, întocmai ca o pânză care se descompune sub imperiul umezelii. Ba chiar acest centru al lumii pare să fie situat puțin mai sus de restul spațiilor, astfel încât ideile, modelele, descoperirile, totul se scurge din el înspre margini. Mai întâi impregnează cercurile din imediata apropiere, apoi pe următoarele, dar mai slab, iar în locurile cele mai îndepărtate ajunge numai într-o foarte mică măsură. Mi-am dat seama de toate aceste lucruri pe când zăceam neputincios în conacul șambelanului Hajdamowicz, undeva în mijlocul mlaștinilor, neîndoelnic în ultimul cerc posibil, departe de centrul lumii, la fel de singur ca Ovidiu surghiunit la Tomis. Și, năpădit de febră, am aiurat că, asemenea lui Dante cu a lui *Divină Comedie*, și eu aș

putea scrie o operă măreață despre cercuri, dar nu despre cele de pe lumea cealaltă, ci de pe lumea asta, despre cercurile Europei, iar fiecare dintre ele ar înfățișa cu câte un alt păcat și ar primi o altă pedeapsă. Ar fi cu adevărat o mare comedie a jocurilor ascunse, a alianțelor încălcate, o comedie în care rolurile se schimbă în timpul spectacolului și până la sfârșit nu se știe clar *qui pro quo*. O istorie despre grandomania unora, despre nepăsarea și egoismul altora, despre curajul și sacrificiul câtorva – deși poate că sunt mai mulți decât ni se pare. Pe eroii care acționează pe această scenă numită Europa nu i-ar uni religia, cum și-ar dori unii – pentru că, în definitiv, religia scindează, fapt incontestabil dacă e să judeci după numărul de jertfe pricinuite de religie și de războaiele de azi. În schimb, în această comedie, în această mare operă divină i-ar uni cu totul altceva – pentru că finalul ar trebui să fie unul fericit și favorabil – și anume, încrederea în rațiune și în judecata sănătoasă (Tokarczuk, 2020: 27–28).

El însuși rod al centrului grandoman și arogant, Davisson suferă o transformare profundă pe parcursul acestei călătorii care devine inițiativă, dar nu este pregătit să renunțe total la rațiune, pe care se sprijină ca pe un toiag. Când sosește momentul plecării din „ultimul cerc nețărmarit al lumii, de la periferiile ei jilave și respingătoare, lăsând în urmă durerea ei nescrisă nicăieri, orizonturile șovăielnice, difuze, dincolo de care e doar Marele Nimic” (Tokarczuk, 2020: 47), o face fără ezitare, întrucât periferia sperie – să o sondezi e nevoie de cutezanță, dar mai ales de disponibilitatea de a îmbrățișa necunoscutul și iraționalul. Pleacă ușurat de la Hajdamowicze, acel conac care părea „să vină dintr-o altă eră a civilizației” (Tokarczuk, 2020: 30), îndreptându-se din nou spre centrul familiar, unde totul „capătă imediat sens și se aranjează într-un întreg logic” (Tokarczuk, 2020: 47). Plecarea nu înseamnă exorcizare. Davisson este conștient că zonele acela limitrofe vor rămâne permanent în sufletul său asemenea unei cicatrice, „deoarece periferiile lumii ne stigmatizează pentru totdeauna cu nevolnicia lor misterioasă” (Tokarczuk, 2020: 47).

În tonul acesta reflexiv, sumbru se încheie istoria *Copiii verzi* în care Olga Tokarczuk discută nu pentru întâia dată problema Europei, a granițelor, centrului și periferiei ei, aborbând-o însă mereu din per-

spectivă marginală, întrucât scriitoarea se declară tranșant „de partea excentricității” (Tokarczuk, 2019), simțindu-se „mai aproape de ceea ce se află la margini” (Tokarczuk, 2019), chiar dacă Europa nu are numai un singur centru imuabil. Povestirea, cu titlul ei enigmatic și grandios, este totodată un foarte bun punct de plecare pentru discutarea elementelor de cultură, civilizație, istorie și mentalitate poloneză a perioadei barocului la cursurile de cultură și civilizație polonă.

Bibliografie

- Dybkowska A., Żaryn J., Żaryn M., 2020, *Istoria Poloniei din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Cetatea de Scaun, Târgoviște.
- Geambașu C., 2011, *Polonia nobiliară. Cultură și civilizație polonă (secolele X-XVII)*, Editura Universității din București, București.
- Padol E., 2018, *Ja już jestem takim troche robotem* (Eu sunt deja puțin robot), interviu cu Olga Tokarczuk, <https://kultura.onet.pl/wywiady-i-artykuly/olga-tokarczuk-ja-juz-je-stem-takim-troche-robotem-wywiad/6zknwet> [1.09.2022]
- Targosz K., 1975, *Uczony dwór Ludwiki Marii Gonzagi (1646–1667). Z dziejów polsko-francuskich stosunków naukowych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Tokarczuk O., 2020, *Povestiri bizare*, trans. C. Godun, Polirom, Iași.
- Wydawnictwo Literackie, *prezentarea volumului Olgăi Tokarczuk, Opowiadania bizarne*, <https://www.wydawnictwoliterackie.pl/produkt/3395/opowiadania-bizarne> [1.09.2022].
- Zagalski J., 2019, *Polska jest bolesnie podzielona. Jestem za ekscentrycznością*, interviu cu Olga Tokarczuk, <https://ksiazki.wp.pl/olga-tokarczuk-polska-jest-bolesnie-podzielona-jestem-za-ekscentrycznoscia-6436197200111745a> [1.09.2022].

CRISTINA GODUN – Associate Professor, Faculty of Foreign Languages and Literatures, Department of Russian and Slavic Philology, University in Bucharest, Bucharest, Romania / profesor nadzwyczajny, Wydział Języków i Literatur Obcych, Departament Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej, Uniwersytet w Bukareszcie, Bukareszt, Rumunia.

Cristina Godun is an Associate Professor of the Polish language, translator of Polish and English literature. She conducts classes related to the practice of translation and analysis of the literary text, text editing techniques and descriptive grammar, lexicology and stylistics of the Polish language at the University in Bucharest. She is an author of publications in the field of literature and linguistics (a monograph on the dramaturgy of Tadeusz Różewicz – *Theater of Tadeusz Różewicz*, Bucharest 2008), Polish grammar and textbooks (i.e. *A contemporary grammar of the Polish language. The morphology of nouns and determiners*, Bucharest 2009), co-author of bilingual dictionaries (i.e. *Polish-Romanian Dictionary*, Bucharest 2019). Her main research interests include contemporary drama, non-fiction literature and translation studies.

Rumuńska polonistka, literaturoznawca, tłumaczka literatury polskiej i angielskiej, prowadzi zajęcia z praktyki przekładu i analizy tekstu literackiego, technik redagowania tekstu oraz gramatyki opisowej, słowotwórstwa i stylistyki języka polskiego na Uniwersytecie Bukareszteńskim. Autorka publikacji naukowych w dziedzinie literatury i językoznawstwa, m.in. monografii o dramaturgii Tadeusza Różewicza pt. *Teatr Tadeusza Różewicza* (Bukareszt 2008), *Gramatyki języka polskiego. Fleksji imiennej* (Bukareszt 2009), współautorka słowników dwujęzycznych (m.in. *Wielkiego słownika polsko-rumuńskiego*, Bukareszt 2019). Główne zainteresowania badawcze to: dramat współczesny, literatura faktu, teoria przekładu.

E-mail: cristina.godun@lils.unibuc.ro